

Wij willen een ander cultuurbeleid!

Inhoud

1. Wij willen aan ander cultuurbeleid
2. Aanleiding
3. Gelijk speelveld
4. Programmatische aanpak
5. Visie
6. Bouwstenen voor een nieuwe visie
7. Tot slot

1. Wij willen een ander cultuurbeleid

Wij komen op voor een cultuurbeleid dat recht doet aan (het maken van) alle vormen van kunst en dat ruimte schept voor al die kunstenaars die actief zijn op de meest uiteenlopende plekken in de samenleving.

We willen:

- een gelijk speelveld voor iedereen, bij alle overheidsfondsen;
- een langdurig en gericht programma, voorbij de projectaanpak;
- een nieuwe beleidsvisie op de maatschappelijke waarde van kunst (gebaseerd op gedegen onderzoek).

In dit manifest betogen we waarom hiervoor een ander cultuurbeleid nodig is, wat de kern daarvan zou moeten zijn en aan welke voorwaarden moeten worden voldaan wil het vruchten afwerpen.

Het spel om de hegemonie krijgt telkens een andere inhoud en een nieuwe gedaante

2. Aanleiding

Er zijn twee aanleidingen om dit manifest te schrijven.

De eerste is simpelweg het gegeven dat op dit moment al veel kunstenaars maatschappelijk actief zijn, en dat op zeer verschillende terreinen. Zo zetten zij hun artistieke competenties in in de zorg, in buurten en in de boerenwereld. Ook leveren zij hun inbreng op het vlak van verduurzaming en ruimtelijke vormgeving. Ze werken in organisaties als bijvoorbeeld de politie, de waterschappen en de Nederlandse Bank.

So far, so good. Probleem is echter dat er te weinig aandacht en erkenning is voor deze vorm van kunstenaarschap. Natuurlijk, er wordt ondersteuning geboden. De Brabantse intermediair KunstLoc organiseert al sinds jaar en dag projecten die innovatie van de Brabantse samenleving beogen. De Sociaal Creatieve Raad bestaat uit een verzameling kunstenaars, creatieven en vertegenwoordigers van maatschappelijke sectoren dat een rol wil spelen in maatschappelijke transities.

Project Idols was een eenmalig project waarin vertegenwoordigers van maatschappelijke vraagstukken samen met kunstenaars en creatieven op zoek gingen naar vernieuwende werkwijzen. Als onderdeel van een meerjarig project van het Fonds Cultuurparticipatie en het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst kunnen organisaties uit cultuur, zorg en welzijn samen subsidie aanvragen. ZonMW, de onderzoeksorganisatie voor de zorg, heeft een research-programma om meer bewijs te verzamelen voor de effecten van kunst in de zorg. En er zijn nog meer van dit soort bemoedigende initiatieven. Maar ze zijn schaars en bescheiden van opzet. Ze leiden er helaas niet toe dat zich over de hele linie een bredere opvatting over het kunstenaarschap ontwikkelt en verspreidt.

De tweede aanleiding is dat er in het landelijk cultuurbeleid een aanmerkelijk verschil bestaat tussen woord en daad. De maatschappelijke waarde van kunst wordt steeds vaker genoemd en geroemd, maar is nog nauwelijks in reguliere activiteiten en programma's terug te vinden. Als zoveel kunstenaars maatschappelijk actief zijn, zonder dat dit op alle fronten terugkomt in het cultuurbeleid, is er sprake van een regelrecht hiaat. Wie een cultuurbeleid nastreeft dat bij de tijd is, kan dit

niet langer over het hoofd zien. Wat houdt die verandering van cultuurbeleid tegen?

Halfslachtingheid, is het korte antwoord. De maatschappelijke waarde van kunst wordt belangrijk gevonden, met hier en daar een regeling, maar wordt tegelijkertijd in een groot deel van het beleid en in de uitvoeringspraktijk genegeerd.

Een actuele opening voor vernieuwing wordt geboden in de meerjarenbrief *De Kracht van Creativiteit* van staatssecretaris Gunay Uslu. Onder de kop *Inzet van creativiteit bij maatschappelijke transities* wijdt zij hier zelfs een hele paragraaf aan. Met als sleutelzin: “We benutten de kracht van creativiteit bij deze veranderingen nog te weinig”.

Vervolgens worden drie activiteiten genoemd, waarvan er slechts één echt nieuw is: een programma voor een betere en bredere inzet van ontwerpers bij de vervulling van complexe opgaven, met een budget van 3 miljoen per jaar vanaf 2023. De andere twee hebben betrekking op de inbreng van ontwerpers in ruimtelijke vormgevingsprogramma's van andere ministeries, in de erfgoedsector en bij maatschappelijke transities.

Let wel: het gaat hier om ontwerp en ontwerpend onderzoek, er lijkt geen kunstenaar aan te pas te komen.

Bij de behandeling van deze meerjarenbrief in de Tweede Kamer in november 2022 heeft de staatssecretaris toegezegd voor de zomer van 2023 te komen met een meerjarenplan voor het programma ontwerpend onderzoek en voor de culturele interventie Kunst op Recept.

Een tweede opening voor verandering is te vinden in de adviesvraag van de staatssecretaris van december 2022 aan de Raad voor Cultuur voor de volgende BIS-periode. Hierin wordt gerefereerd aan de motie-Van Strien “zodat maatschappelijke impact, cultureel ondernemerschap en innovatie mee kunnen wegen bij de aanvraag” van BIS-instellingen.

Dit zijn stappen in de goede richting, maar ze gaan niet ver genoeg. Wat ontbreekt, is een visie die de maatschappelijke waarde van kunst en creativiteit inbedt in het hele cultuurbeleid.

3. Gelijk speelveld

In het huidige cultuurbeleid zien we een piramide van waardering voor verschillende vormen van kunst, waarbij bepaalde artistieke uitingen de voorkeur krijgen.

Kijkend naar de kunstsector kunnen we grofweg onderscheid maken tussen drie typen kunst:

- *Canonieke kunst* (klassieke muziek, dans, theater, opera, beeldende kunst), die op de geëigende locaties te zien is en waarvan de subsidielegitimiteit onder druk staat (vergrijzend en hoogopgeleid publiek, te weinig relevant). Deze kunst is vaak te beleven bij grotere instellingen waar een flink deel van de bevolking zich niet thuis voelt.

- *Populaire kunst* (zoals verschillende soorten muziek: pop, hiphop e.d.). Dit soort kunstuitingen heeft vaak een groter bereik dan de canonieke kunst. Toch voelt men zich in dit deel van de kunstensector over het algemeen ondergewaardeerd en strijdt men voor een betere acceptatie in het bestel. Deze kunstvormen beginnen langzamerhand opgenomen te worden in verschillende regelingen, maar zijn nog steeds ondergeschikt aan de canonieke kunst.
- *Maatschappelijk gerichte kunst* (waarbij de relatie centraal staat tussen kunstenaar, doelgroep en maatschappelijk vraagstuk). Dit is kunst waarbij de interactie met deelnemers/publiek een integraal onderdeel is van het proces van maken en laten zien. Deze kunst is in veel gevallen niet te vinden op de traditionele podia, maar op locaties dichterbij de doelgroep en/of waar de verbinding met het thema makkelijker is te leggen. Regelingen hiervoor zijn met name te vinden bij private fondsen en in veel mindere mate bij overheidsfondsen (vaak onder de noemer 'participatie').

Kunst die wordt gemaakt voor de traditionele podia en locaties in de kunstsector staat op de bovenste tree van de beleidsladder. Deze hiërarchische manier van denken is terug te vinden in het beleid. Een conventionele opvatting van artistieke excellentie overheerst. Dit is af te meten aan de vele regelingen die dit als eerste en belangrijkste criterium hanteren en die de overhand hebben in de bestaande manieren van denken en doen.

We vinden dat de drieledige 'waarderingspiramide' niet langer te handhaven is. Deze sluit niet meer aan bij nieuw ontstane kunstpraktijken en bij de daarmee verbonden behoeften.

De 'vermaatschappelijking' van cultuur is een niet weg te redeneren ontwikkeling. De beweging van kunstenaars die maatschappelijke betrokkenheid als een belangrijk onderdeel van hun professionele praktijk zien, klopt al tijden aan de poorten van de traditionele kunstensector. Er wordt welwillend geluisterd, maar van een stevig beleidsantwoord is nog geen sprake. Tot nu toe is er een waterscheiding tussen kunstenaars en instellingen die actief zijn buiten de kunstsector en zij die daarbinnen werken. Ondanks alle gebreken zijn er voor kunstenaars binnen de kunstsector allerlei fondsen en subsidieregelingen, zowel landelijk als lokaal (en hier en daar provinciaal), maar voor de andere groep zijn er binnen het reguliere beleid nauwelijks voorzieningen. Dit is historisch gegroeid. Maar een dermate groot verschil is niet langer te rechtvaardigen - aangezien het in beide gevallen gaat om activiteiten van professionele kunstenaars met waarde voor de samenleving.

De activiteiten van maatschappelijk actieve kunstenaars spelen zich grotendeels af buiten het zicht van de bestaande culturele infrastructuur. Deze kunstenaars gaan hun eigen gang en sprokkelen hun werk en inkomen bij elkaar via merendeels korte projecten met ondersteuning van kleine fondsen. In zorg en welzijn bijvoorbeeld zijn de budgetten voor het inschakelen van kunstenaars laag en zelden structureel. Een heel enkele grote zorginstelling heeft een parttime kunstcoördinator dienst en geeft maatschappelijk betrokken kunstenaars de ruimte.

Meerdere omvangrijke onderzoeken hebben inmiddels laten zien dat de inzet van kunst in de zorg een bewezen toegevoegde waarde heeft voor de gezondheid en kwaliteit van leven van patiënten en cliënten¹. De maatschappelijke waarde van kunst in de zorg blijkt groot en is empirisch gestaafd. Toch lijken die onderzoeken nauwelijks invloed te hebben op het cultuurbeleid, ondanks voorzichtige samenwerking met VWS. De huidige rangorde van waardering zoals die in het beleid tot uitdrukking komt, blijft grotendeels intact. Datzelfde geldt in versterkte mate voor andere maatschappelijke domeinen waar wellicht minder wetenschappelijk bewijs is voor de positieve werking van kunst, zoals duurzaamheid, place-making, interventies in organisaties, veiligheid², maar waar in de praktijk die positieve effecten wel degelijk waarneembaar zijn. Het inzicht dat deze vormen van kunstbeoefening een meerwaarde hebben, klinkt nauwelijks door in het bestaande cultuurbeleid en in het toekenningsbeleid van de overheidsfondsen. Waarbij we aantekenen dat we verschil zien tussen de landelijke overheid en een aantal steden en een enkele provincie die al wel stappen in deze richting zetten.

De een gaat zover dat de inzet van kunst en cultuur wordt gezien als oplossing voor velerlei maatschappelijke vraagstukken, terwijl de ander vindt dat dat een onmogelijk, onzinnig en onwenselijk streven is. De discussie over de vergroting van de 'maatschappelijke impact' is behoorlijk gepolariseerd, en kent uitgesproken voor- en tegenstanders. Juist in het culturele veld zijn de meningen hier sterk over verdeeld.

Een prangende vraag is: mag de overheid eisen stellen aan kunstenaars en instellingen als het gaat om hun maatschappelijke bijdrage? En als je die mening bent toegedaan: op welke manier kan dat dan het beste gebeuren? Dat wil zeggen: zonder het 'Thorbecke-principe' van niet-overheidsinmenging in de cultuur te schenden.

Inmiddels bestaat er in de praktijk een grote variatie aan initiatieven (voor een inkijkje hierin zie onze rubriek *Voorbeelden*). Ook is er al een behoorlijke hoeveelheid ideeën ontwikkeld over de waarde van kunst en cultuur in de samenleving. Hoe komen we te weten wat wel werkt en wat niet?

Kunst en cultuur kunnen van betekenis zijn voor groepen die denken dat het 'niets voor hen' is

Wij vragen ons af: wat is een reële rol van kunst en cultuur bij de aanpak van maatschappelijke vraagstukken? Kunnen we op een genuanceerde manier spreken over de maatschappelijke meerwaarde van kunst en cultuur? We zijn ervan overtuigd dat de cultuursector en kunstenaars hun positie aanmerkelijk kunnen versterken als kunst en cultuur betekenis krijgen voor grotere groepen mensen,

juist ook voor hen die tot nu toe denken dat het 'niets voor hen' is.

Heel wat culturele instellingen en kunstenaars zijn al drukdoende met een transformatie naar een andere manier van werken met als belangrijk doel een steviger worteling in de maatschappij. Hoe kunnen we de kennis en ervaring die hierover inmiddels zijn opgedaan tot een verhaal maken dat een nieuw perspectief schetst voor de sector en dat bij meer mensen sympathie opwekt dan nu het geval is?

We willen onderzoeken op welke manier landelijk cultuurbeleid hierbij stimulerend kan werken.

Naar ons idee kan de landelijke overheid op dit vlak een drietal verschillende rollen vervullen. We denken aan de rol van:

- **Initiator:** het op touw zetten van programma's waarin bestaande kennis en projecten bij elkaar worden gebracht en op een hoger plan worden getild.
- **Financier:** het verbinden van extra en geormerkte budgetten aan programma's en projecten waarin de relatie tussen kunst en maatschappij op een vernieuwende manier gestalte krijgt.
- **Verbinder** met andere maatschappelijke sectoren: het ministerie van OCW neemt zelf het initiatief om met andere ministeries na te gaan hoe de rol van kunst in de samenleving op verschillende beleidsterreinen verankerd kan worden en hoe dwarsverbindingen kunnen worden gelegd.

4. Werk aan een gelijkwaardige verhouding tussen enerzijds kunstenaars en anderzijds culturele instellingen en fondsen

In het huidige landelijk cultuurbeleid zijn culturele instellingen het begin- en eindpunt. De kunstenaars zelf zijn zelden of nooit het directe aangrijpingspunt voor beleid. Ze worden daarmee in een afhankelijkheidspositie geplaatst. Alleen als het gaat om arbeidsmarkt en ondernemerschap worden kunstenaars rechtstreeks aangesproken, maar bij het inhoudelijk beleid zijn zij niet betrokken. Landelijk beleid is instellingenbeleid, subsidie voor (groepen van) kunstenaars gaat via fondsen. Daarmee is het vraagstuk van de ongelijke verhouding tussen kunstenaars en instellingen weggeorganiseerd. Het zijn de instellingen en de fondsen die kiezen met welke kunstenaars zij werken. En hoe zij dat doen.

**Zonder kunstenaarsbeleid geen vernieuwend
cultuurbeleid!**

Niet dat hier een eenvoudige oplossing voor is. De vraag blijft hoe je kunstenaarsbeleid vormgeeft voor en met kunstenaars zonder aan de artistieke inhoud te raken. Een zekere de-institutionalisering van het beleidsdenken is in elk geval nodig. Al was het alleen maar om de kunstenaars een sterkere positie te verschaffen en hen de invloed te geven die past bij hun professionaliteit. Onze stellige overtuiging is: zonder kunstenaarsbeleid is vernieuwend cultuurbeleid überhaupt onmogelijk.

Dat het belangrijk is om vanuit kunstenaars te denken, bewijst de Raad voor Cultuur met haar toekomstvisie voor een nieuw bestel. In het 'radicale' rapport **Toegang tot Cultuur** wordt niet gekozen voor de makers. Als argument geeft de Raad dat dan nog meer administratieve last voor aanvragen en verantwoording bij hen terecht zou komen. Dat is een slap excuus. De raad probeert in dit advies de kool en de geit te sparen, maar kiest daardoor impliciet voor de instellingen.

Makers, hun maakproces en hun presentatiemogelijkheden, als uitgangspunt nemen, betekent niet dat al het geld naar hen moet gaan en dat instellingen niet nodig zijn. Wel dat je de sector zo inricht dat beiden een open samenwerking aangaan en niet dat kunstenaars worden gezien als individuele leveranciers van kunstproducten. Als kunstenaars dan ook nog op voet van gelijkheid worden betrokken bij het vormgeven van beleid zijn we een flink stap verder. Niemand weet precies hoe dat moet. Het is tijd om daar eens een stevig debat over te voeren.

5. Zoek doelgericht naar meer maatschappelijk draagvlak voor cultuurbeleid en betrek burgers hierbij

Als ergens voortdurend strijd om wordt geleverd, is het wel om de legitimatie van het cultuurbeleid. Bij alle gesprekken over de toekomst van cultuurbeleid is dit een topic, impliciet of expliciet. Dat is niet onlogisch. Meer dan bij de meeste andere investeringen met publiek geld worden vraagtekens gezet bij de noodzaak van overheidssubsidiëring van kunst en cultuur. Met andere woorden: de legitimatie staat voortdurend onder druk.

Voor de oude liberalen waren kunst en cultuur vanzelfsprekend voorwerp van cultuurbeleid, al ging het dan hoofdzakelijk om de klassieke canon. Bij de nieuwe generatie liberalen staat marktwerking voorop en dient subsidie ter correctie van marktfalen. De denkbeelden rond *verheffing* vanuit een sociaaldemocratische achtergrond lijken verschoven van een collectieve ambitie naar de mogelijkheden voor individuele consumptie. En de huidige legitimatie staat onder druk van makers die zich niet in het huidige systeem herkennen en veel meer uitgaan van wat wel 'culturele democratie' wordt genoemd.

Hier gaat het erom dat nieuwe en dagelijkse cultuuruitingen van diverse bevolkingsgroepen erkend worden en de ruimte krijgen (in plaats van het klassieke verheffingsideaal van 'democratisering van cultuur': bestaande canonieke kunst toegankelijk maken voor de bevolking). Ook de titel van het advies van de Raad voor Cultuur lijkt impliciet naar deze nieuwerwetse benadering te verwijzen: *Toegang tot Cultuur*.

Is consensus mogelijk over een nieuwe legitimering van kunst en cultuur?

Onze vragen: wat zijn de naast elkaar bestaande opvattingen over legitimering meer dan het gunstig stemmen en tevreden houden van verschillende politieke groeperingen? Is het mogelijk om recht te doen aan uiteenlopende opvattingen over legitimering en toch meer maatschappelijk draagvlak te verkrijgen? Is meer inschikkelijkheid geboden aan de kant van de gesettelde culturele elites, om aldus een nieuw evenwicht te vinden tussen de verschillende vertogen? Of moet toch gestreefd worden naar consensus over een nieuw overstijgend idee over het (maatschappelijk) belang van kunst en cultuur?

